

G. Puchinger, *Colijn en het einde van de coalitie, III, De geschiedenis van de kabinetsformaties 1933-1939* (Leiden: Groen en Zoon, 1993, 1134 blz., f250,-, ISBN 90 5030 356 0).

Dit is het laatste deel van een trilogie die Puchinger een kwart eeuw geleden, in 1969, begon met de publikatie van het eerste deel, dat hem tevens als dissertatie diende, en waarin de geschiedenis van de kabinetsformaties in de periode 1918-1924 centraal stond. De lezer die in de parlementaire geschiedenis van Nederland tijdens het interbellum belang stelt heeft dus wel enig geduld moeten oefenen. Tezamen telt Puchingers drieluik dertien reusachtige hoofdstukken (bijgelovig is hij niet). In het twaalfde hoofdstuk, dat met 530 (!) bladzijden de helft van het hier te bespreken boekdeel beslaat, wordt de kabinetscrisis van 1939 uit de doeken gedaan, die een einde maakte aan het vierde kabinet Colijn en tevens het einde van de coalitie van de drie grote confessionele partijen inluide. Een werk van gigantische proporties is hiermede voltooid. Dat wordt ons des te duidelijker, wanneer wij ons realiseren dat in deze delen alleen de verschillende kabinetsformaties en ministeriële crises worden beschreven en niet de verdere lotgevallen van de verschillende kabinetten. In deel III dus de formatie van het (tweede) kabinet Colijn in 1933, de kabinetscrisis van 1935 en de formatie van de kabinetten Colijn III en IV. Tenslotte de al even aangestipte kabinetscrisis van 1939, gevolgd door de formatie van het vijfde kabinet Colijn dat zo smadelijk al in zijn eerste confrontatie met de Tweede Kamer ten val kwam.

Aan Puchinger komt de lof toe met zeldzame volharding een Herculeswerk tot een goed einde te hebben gebracht. Hij wilde ons, zoals hij al in zijn inleiding bij het eerste deel heeft uiteengezet, èn verhaal èn bronnenpublicatie bieden. In die laatste doelstelling is hij beter geslaagd dan in de eerste. Het is hem gelukt uit de meest onwaarschijnlijke hoeken en gaten het materiaal in de vorm van briefwisselingen, aantekeningen, nota's en krantecommentaren bijeen te sprokkelen. Geen archief of particuliere collectie is aan zijn aandacht ontsnapt. Maar die volledigheid is wel ten koste gegaan — moest dat ook gaan — van het geserreerde en welgeordende geschiedverhaal, waarin hoofd- en bijzaken van elkaar gescheiden zijn en de lezer tussen de bomen het bos blijft zien.

De grote held in dit derde deel is vanzelfsprekend Colijn, de centrale figuur op het parlementaire toneel in de jaren 1933-1939. Hij had een beter lot verdiend dan de afgang die hem uiteindelijk in 1939 ten deel viel, toen de Kamer hem twee dagen na de formatie van zijn vijfde kabinet naar huis zond. Op 10 augustus 1939 vormde De Geer, Colijns oude tegenspeler, daarop het eerste kabinet waarin ook sociaal-democraten zitting hadden, drie weken voor het uitbreken van de tweede wereldoorlog. Voor De Geer was dit aanleiding om aan de internationaal zoveel meer bekende Colijn alsnog het premierschap van zijn kabinet aan te bieden. Heeft hij het gemeend? Uit electorale overwegingen had de christelijk-historische politicus De Geer er wel enig belang bij de protestantse broeders bij de vrijage met de socialisten te betrekken. Colijn was echter zo verstandig er niet op in te gaan. Het zou hem tegenover zijn anti-revolutionaire partij en zijn oude vrienden in een onmogelijke positie hebben gebracht. Gerbrandy, de enige anti-revolutionair in het kabinet-De Geer, had voor die deelname een storm van kritiek van zijn partij over zich heen gekregen.

Colijns rol was voorgoed uitgespeeld en achteraf bezien hoeft ons dat niet te spijten. Zeker was Gerbrandy als leider van een oorlogskabinet beter op zijn plaats dan een na zes jaar ministerschap toch duidelijk 'versleten' Colijn, op hoeveel internationale ervaring deze laatste ook kon bogen. Hij is en blijft een tragische Figuur. Hoe kon iemand die internationaal zoveel waardering genoot, die in het ministeriële werk zo goed de grote lijnen in het oog hield, zo'n geboorneerde financieel-economische politiek volgen, in de crisisjaren zó star vasthouden aan de politiek van 'de gave gulden' en het sluitende budget? Want, dat toont Puchinger overtuigend aan, van begin

af aan is bij Colijn het evenwicht in de staatsfinanciën de grote inzet van zijn politiek geweest. Daaraan werden alle andere overwegingen, ook tenslotte het voortbestaan van de coalitie, ondergeschikt gemaakt.

Puchinger heeft, zoals hij dat ook in tal van andere publikaties deed, vooral in de voetnoten veel en prachtig materiaal bijeengebracht. Men zie slechts, als één klein voorbeeld uit velen, het aan *De Standaard* van 1937 ontleende verslag dat Colijn (op p. 79) doet van zijn eerste ontmoeting met Kuiper. Zo hoort geschiedenis te worden geschreven! Colijn die in zijn Indisch legerbivak bij een stallantaam Kuipers *Encyclopaedic der Heilige Godgeleerdheid* had trachten te doorgronden en vervolgens door zijn geestelijk leidsman bij hun eerste ontmoeting (in 1904) werd vergast op een uitvoerige beschrijving van de geneugten van bergbestijgingen in Alpen en Dolomieten. De parlementaire geschiedenis van Nederland tussen de beide wereldoorlogen zal na de voltooiing van Puchingers werk opnieuw geschreven moeten worden. Eindelijk is nu ook het pad geëffend voor een nieuwe biografie van Colijn. Het werd tijd. Vorig najaar (18 september 1994) werd immers de vijftigjarige sterfdag van 'de tovenaer aan het Plein' herdacht.

C. Fasseur

M. C. van den Toorn, *Wij melden u den nieuwen tijd. Een beschouwing van het woordgebruik van de Nederlandse nationaal-socialisten* (Aan het woord. Reeks publikaties tot bevordering van lexicologie, filologie en dialectgeografie in het Nederlandse taalgebied; 's-Gravenhage: SDU-uitgeverij, 1991, vii + 412 blz., ISBN 90 12 06593 3).

In 1975 publiceerde de neerlandicus-taalkundige M. C. van den Toorn het boekje *Dietsch en volksch. Een verkenning van het taalgebruik der nationaal-socialisten in Nederland*. In het voorbericht merkte Van den Toorn op, dat het hier ging om een 'voorstudie', die gebaseerd was op 'een keuze uit een veel omvangrijker hoeveelheid excerpten dan hier gedrukt kon worden'. Uit die zinsnede viel al op te maken dat de auteur heel wat materiaal ongebruikt had gelaten. Zijn belangstelling voor het onderwerp is intussen nooit verflauwd. *De tweede wereldoorlog en het Nederlands van nu*, zo luidde de titel van het afscheidscollege dat Van den Toorn op 31 januari 1992 uitsprak bij zijn aftreden als gewoon hoogleraar in de Nederlandse taalkunde aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Tegelijkertijd verscheen het boek *Wij melden u den nieuwen tijd*, dat hier onderwerp van bespreking is.

In het voorwoord van deze omvangrijke 'beschouwing' van het woordgebruik van de Nederlandse nationaal-socialisten karakteriseert de schrijver zijn studie als een voortzetting van *Dietsch en volksch*, eraan toevoegend dat het ditmaal meer is dan een verkenning. Van den Toorn heeft ongetwijfeld voor deze uitgave niet hoeven te kiezen uit zijn excerpten. Het boek bevat werkelijk een overweldigende hoeveelheid citaten uit nationaal-socialistische bronnen (soms vullen de diverse fragmenten meer dan een pagina). De auteur heeft de verschillende scribenten zelf ruim aan het woord gelaten: bijna alles wat hij opmerkt over het woordgebruik van nationaal-socialisten is voorzien van een toepasselijke bewijspplaats. Uit de bronnenlijst en het register van besproken woorden blijkt voorts ogenblikkelijk dat deze studie in kwantitatief opzicht veel meer te bieden heeft dan *Dietsch en volksch*. In *Dietsch en volksch* passen de bronnenlijst en het register elk op drie pagina's, terwijl zij in *Wij melden u den nieuwen tijd* respectievelijk twaalf en tien bladzijden beslaan. De meeste lemma's uit het register van *Dietsch en volksch* vindt men overigens ook in *Wij melden u den nieuwen tijd*. Sommige woorden, zoals 'rune' en 'tucht', staan echter niet meer in het register van het nieuwe boek. De studie is trouwens